

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ**

В статті розглядається необхідність підвищення конкурентоспроможності підприємств рибогосподарського комплексу України.

Ключові слова: рибогосподарський комплекс, конкурентоспроможність підприємства, аквакультура, рибна продукція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Рибне господарство України є неподільним рибогосподарським комплексом і специфічною галуззю, яка включає в себе вилов риби та її переробку, відтворення й охорону рибних запасів, наукове та кадрове забезпечення. Важливість збереження рибної галузі як цілісного сектору економіки впливає на потреби забезпечення населення продовольством, а також відтворення природних живих ресурсів країни [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проводячи аналіз останніх досліджень, зазначимо, що хоча даній проблемі присвячено низку праць відомих українських вчених: Борщевського П. П., Стасишина М. С., Гринжевського М. В., Алімова С. І., Алесіної Н. В., Єрохіна С. А., однак питання ролі рибогосподарського комплексу в гарантуванні продовольчої безпеки країни залишаються малодослідженими і невирішеними, що й обумовило актуальність досліджень, проведених у статті.

Мета статті. Виявити переваги, недоліки та економічну доцільність рибогосподарського комплексу і запропонувати шляхи підвищення конкурентоспроможності рибних підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Різке скорочення фінансування рибного господарства України за останні 15 років стало основою загроз, пов'язаних із погіршенням технічного стану галузей, до яких можна віднести швидкий темп морального та фізичного старіння й виходу з ладу основних фондів риболовецького флоту, середній вік суден (більше 22 років) та їх технічний знос – понад 80%. У результаті дезорганізації галузі збереглося лише 60 океанічних і 300 малотоннажних суден. За попередні три роки кількість океанічних суден зменшилася в 1,5 рази. Загалом вибуття з ладу плавзасобів значно перевищує введення в експлуатацію нових. За оцінкою експертів Міністерства АПК, масове виведення суден із експлуатації у зв'язку зі зносом почнеться через 5-7 років. Зношена також забезпечувальна інфраструктура, зокрема судноремонтні та портові підприємства. Державні інвестиції в основний капітал підприємств вітчизняного рибного господарства за останні роки становили лише 0,05% загальної суми інвестування агросектору, а фундаментальні дослідження та прикладні розробки наукових установ галузі фактично профінансовані на 18% запланованої суми [3].

Тенденція, яка склалася в рибній галузі за останні п'ятнадцять років, призвела до зменшення вилову риби й морепродуктів у чотири рази. Кількість робочих місць скоротилась удвічі, зріс імпорт риби та інше. Визначимо, що погіршення показників діяльності рибогосподарської галузі відбувалося на тлі її реструктуризації протягом останніх семи років. Наслідки цих дій відчутні ще й нині, що зумовлює потребу внесення змін до багатьох нормативно-правових актів стосовно ліцензійних умов, безпеки мореплавства, підтримки виробника та ін.

За три попередні роки тільки на 10 відсотків вдалося виконати завдання відповідно до Закону України "Про Національну програму будівництва суден рибпромислового флоту України на 2002-2010 роки" (за браком державної підтримки). Водночас, за відповідний період з урахуванням неповної інформації підприємства галузі освоїли майже 193,8 млн. гривень або 38 млн. доларів США власних і кредитних коштів. Впродовж останніх 10 років (згідно з висновками наукових установ) різко зменшилися запаси багатьох цінних видів риби – судака, чорноморського калкана, ляща та інших видів риби. У поточному році за Програмою "Відтворення водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні" на проведення робіт із зариблення природних водойм загальнодержавного значення передбачено бюджетне асигнування у сумі 4 млн. гривень, однак це лише мала частина необхідних фінансів для забезпечення належного ефекту від зариблення. Останнім часом помітно підвищився інтерес до культивування найцінніших об'єктів рибництва, насамперед, до представників осетроподібних (веслоноса) та лососевих (райдужної форелі). Другим за значенням традиційним напрямом в аквакультури України є індустріальне рибництво. Нині в Україні створено десятки тепловодних рибних господарств, які працюють на підігрітій скидній воді електростанцій. Також широко використовуються водойми-охолоджувачі енергетичних установок. Для водойми-охолоджувачів раціонально культивувати теплолюбну рибу, яка швидко росте. До таких належать рослиноїдні риби (чорний амур), веслоніс, буфало, тіляпія та інші. Одним з найпотужніших резервів збільшення обсягів прісноводної риби є підвищення ефективності рибогосподарського освоєння водосховищ. Для нарощування масштабів інтродукції рекомендуються рослиноїдні риби далекосхідного комплексу (білий амур, білий і строкатий товстолобик) середньою масою 100-150 г. Разом з тим, особлива увага надається відтворенню аборигенних видів риби (сом, лин, судак, щука, лящ

та інші). Здійснення цих пріоритетних заходів з відтворення водних живих ресурсів хоч і має державну підтримку, але замалі обсяги бюджетного фінансування стримують їх [9].

Введення економічних зон щодо обмежень неконтрольованих виловів у 200-мильних зонах, які належать прибережним країнам морів і океанів, а також інтенсивний промисел призвели до ускладнення подальшого зростання виловів. Кредитна система через високі ставки та обмежені терміни надання кредитів також не сприяє швидкому відновленню риболовецького флоту. У зв'язку з цим на сучасному етапі для поповнення дефіциту риби інтенсивно розвивається виробництво аквакультури. За прогнозами ФАО, у майбутньому тільки аквакультура забезпечить споживачів високоякісною та екологічно чистою продукцією [3].

Останнім часом спостерігається зниження обсягів вселення рибопосадкового матеріалу у водні об'єкти загальнодержавного значення. Основною причиною цього є недостатнє виділення державних коштів на компенсацію витрат, пов'язаних з вирощуванням посадкового матеріалу цінних видів риб. Ми вважаємо, що позиція Державної агенції рибного господарства на міжнародному рівні стосовно рибного господарства повинна бути досить активною та направленою на застосування в рибному господарстві як більш лояльних норм законодавства, так і методів ведення рибного господарства. Подальша політика повинна бути спрямована на поліпшення добробуту населення, підвищення рівня соціальних стандартів, зменшення заборгованості з виплати заробітної плати, створення сприятливих інвестиційних умов для розвитку бізнесу та збільшення експорту рибної продукції [2].

Основними напрямками розвитку рибного господарства ми вбачаємо наступні:

- збереження рибогосподарської діяльності у виключних (морських) економічних зонах іноземних країн та розширення рибальства у відкритих районах Світового океану;
- раціоналізація та інтенсифікація промислу риби та інших водних живих ресурсів в Азовському і Чорному морях та внутрішніх водоймах (наращування обсягів відтворення риби та інших водних живих ресурсів);
- забезпечення ефективного використання та підвищення цінності рибогосподарських водних об'єктів;
- інтенсифікація товарного рибництва на якісній селекційній основі;
- оптимізація розвитку рибопереробної промисловості;
- підвищення ефективності державного управління рибогосподарськими водними об'єктами і контролю за використанням риби та інших водних живих ресурсів;
- удосконалення нормативно-правової бази щодо ведення рибного господарства та узгодження її з вимогами міжнародних договорів України.

За останні роки було ухвалено низку рішень, спрямованих на розвиток морської галузі: рішення РНБОУ від 16 травня 2008 р. «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави»; Концепція проекту Закону України «Про морську політику України»; Морська Доктрина України на період до 2035 року; Комплексна програма утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках; Стратегія розвитку морських портів на період до 2015 року. Водночас, означена нормативно-правова база, переважно, є фрагментарною, різні нормативно-правові документи охоплюють лише деякі аспекти розвитку галузі, не пов'язані між собою та не враховують особливості розвитку регіону [4].

Стратегічним напрямом у рибному господарстві є охорона, відтворення та раціональне використання рибних запасів у водоймах природного походження і впровадження новітніх ресурсо- та

енергозберігаючих технологій виробництва риби у ставах та водосховищах різного походження і цільового призначення [8].

Програма спрямована на реалізацію державної політики щодо сприяння розвитку рибного господарства, зміцнення її виробничого і науково-технічного потенціалу, координацію діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з метою розв'язання найважливіших проблем функціонування рибогосподарського комплексу області, створення сприятливих умов для стабілізації та нарощування обсягів вилову та виробництва рибної продукції, підвищення ефективності використання рибних запасів, вжиття заходів щодо їх відтворення та охорони. Основною метою Програми є створення умов для розвитку рибного господарства, забезпечення населення області рибою та морепродуктами власного виробництва з поступовим наближенням до рівня фізіологічно обґрунтованих норм їх споживання у розрахунку на душу населення [8].

Основними завданнями є:

- інтенсифікація товарного рибництва на основі застосування якісного селекційного матеріалу, розвитку аквакультури та нарощування обсягів відтворення риби та інших водних живих ресурсів за рахунок забезпечення якісного рибопосадкового матеріалу (короп, рослиноїдні види риб);

- відтворення та охорона рибних та інших живих ресурсів;
- будівництво державного нерестово-вирощувального комплексу;
- сприяння розвитку рибогосподарської галузі з метою збільшення зайнятості населення та поповнення доходів бюджету всіх рівнів.

Випуск консервів коливається в межах 150-200 млн. умовних банок. За даними компанії "Інтеррибфлот-Україна" 45% з них виготовляється з атлантичних видів риб (сардини, сардинели, скумбрії, ставриди), 31% – із дрібних видів риб (кільки, бичків), 11% – належить шпротам, 6% – рибним

виробам, 5% – виробам із елітних видів риби (тунця, горбуші, сайри, м'яса криля), 2% – ікри лососевій зернистій. За останні роки обсяг консервів вітчизняного виробництва в роздрібній торговельній мережі в 4 рази перевищив закордонний. За прогнозами експертів обсяг ринку делікатесної продукції зростатиме за рахунок горбуші, сайри, печінки тріски, кальмарів, тайландського тунця. Основними ж експортерами рибних консервів до України, як і раніше, залишаються Росія, Латвія, Естонія, Китай та США.

Імпортні поставки уможливили зростання споживання риби та морепродуктів на одного українця до 14 кілограм на рік, що істотно нижче за міжнародні фізіологічні норми (20 кг. на рік).

Зазначені проблеми вимагають фундаментальних і прикладних досліджень для забезпечення населення України високоякісними рибними продуктами, які задовольнятимуть потреби населення різного віку в незамінних і корисних чинниках користування [7].

Занепала більша частина обслуговуючої інфраструктури, зокрема, судноремонтні й портові підприємства, які страждають тривалими приватизаційними процесами (наприклад, в Одеській, Миколаївській областях). Недостатнім залишається завантаження українських портів – у ряді випадків вони не використовують і десятої частини потужностей. Так, Севастопольський й Керченський морські рибні порти використовують потенціал по перевантаженню й збереженню рибопродукції менш ніж на 10%. У рибному господарстві України функціонує декілька профільних підгалузей: океанічний вилов риби й вилов у внутрішніх морських водах і внутрішніх водоймах (ріках, озерах, ставках). Валові цифри, залежно від джерела, злегка розрізняються. Вилов українськими рибальськими підприємствами здійснюється в основному поза Україною, як правило, – в узбережжі "рибних" країн. Так половина обсягів вилову в новому столітті і 3/4 наприкінці 90-х років, здійснена в 200-мильних зонах прибережних вод інших держав. Третина вилову здійснюється в рибальській зоні України,

ще 10-15% – у внутрішніх водоймах України та лише 3-5% вилову – у відкритій частині океану, за межами 200-мильних зон. Основну частину (близько 70%) загального рибного промислу забезпечують підприємства океанічного лову. Продукція, вироблена в Україні, підрозділяється на 7-10 основних груп: морожена риба, філе, солонина, маринувана й копчена риба, різні кулінарні й баличні вироби, рибні консерви, пресерви [5].

Вітчизняна рибна продукція надходить із трьох основних джерел: океанічні рибодобувні підприємства, Азово-Чорноморський басейн, прісноводні водойми. У цей час рибогосподарський комплекс приморських регіонів є самим великим в Україні. Головні рибальські сили й значна частина матеріально-технічної бази рибного господарства України в основному розташовані в приморському макрорегіоні, що містить у собі Одеську, Миколаївську, Херсонську області й АР Крим. Вони забезпечують близько 80-90% всього улову риби нашої країни (табл. 1, 2). На підприємствах Севастополя кілька років назад вироблялося понад половину української мороженої риби та понад третину рибних консервів. Таким чином, головним постачальником морепродукту до столу українського споживача є підприємства приморського регіону [6].

Таблиця 1

Виллов риби й видобуток морепродуктів по регіонах у 1995,
2000-2005 рр.

Регіон	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Україна	400191	350087	333363	293205	248176	225905	265585
АР Крим	102478	126698	89074	58562	47351.	19679	34269
Одеська обл.	68120	31512	19922	31491	26398	16030	23258
Миколаївська обл.	5062	2944	2075	1780	1041	704	761
Херсонська обл.	5372	5816	5592	4997	6166	6274	6840
Севастополь	167827	14332	154265	150901	127821	142053	156672

Таблиця 2

Виллов риби й видобуток морепродуктів по регіонах у 2006-2012 рр.

Регіон	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	228768	213669	224149	256853	218681	211182	203926
АР Крим	24087	25026	25265	17194	15207	19273	13235
Одеська обл.	20310	15659	10098	48979	19527	10150	10318
Миколаївська обл.	993	3377	2093	3949	3000	3753	2883
Херсонська обл.	5972	5548	4865	5400	4801	5940	5848
Севастополь	136996	118913	134493	116908	111309	111061	113634

З таблиць 1 та 2 видно, що вилов риби на 2012 рік у приморських регіонах знизився на 51% у порівнянні з виловом на 1995 рік. Лідируюче місце за виловом риби й видобутку морепродукту займає м. Севастополь, на його частку доводиться 56% вилову риби в Україні, 6,5% – АР Крим, 5,1% доводиться на Одеський регіон, 2,9% – Херсонський і всього 1,4% – Миколаївський. Усього приморський макрорегіон добуває близько 72% риби в Україні.

Частка морепродукта росте найбільш динамічно. В Україну ввезли майже в 4,5 рази більше ракоподібних і вдвічі більше молюсків. Ракоподібні делікатеси в Україну постачали 27 країн, але найбільше поставила Естонія (88%) – 3,4 тис. т.

Що стосується асортименту, то 98% поставок ракоподібних становлять заморожені й охолоджені креветки, у тому числі чорні тигрові, що в підсумку склало 5,8 тис. т на суму 12,3 млн. дол. Росте попит також і на лангуста, лобстерів, крабів, ракові шейки й коктейлі з морепродукту. Обсяг легального імпорту у вартісному вираженні виріс у два рази, а по кількості на 81 тис. т. – до 330 тис. т, що становить більше 60% ринку риби й морепродукту в Україні. Обсяги імпортованої в Україну риби становлять близько 250 тис. т. Найбільша питома вага в імпортних поставках риби й морепродуктів становить морська морожена риба, хоча її частка в порівнянні з попереднім роком скоротилася з 90% до 79% [8].

Таблиця 3

Обсяги імпорту деяких видів риби в Україну, тон

Рік/ Вид	Хек	Оселедец	Креветки	Піленгас	Лосось	Форель	Сайра
2005	22229	5792	858	225	2580	1064	127
2006	38375	19182	8179	7486	4881	2333	4530
2007	38380	19180	8924	7563	4962	2555	4695
2008	38452	19257	8954	7569	4975	2568	4712
2009	38456	19268	9897	7574	4982	2576	4728
2010	38464	19356	9912	7586	4992	2589	4736
2011	38569	19396	9924	7538	5042	2570	4765
2012	38575	19412	9956	7534	2051	2578	4760

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, для збільшення обсягів вирощування і вилову товарної риби та інших водних живих ресурсів необхідно здійснити такі заходи:

- створити та забезпечити функціонування єдиної системи селекції в рибництві на основі розвитку спеціалізованих племзаводів і репродукторів високопродуктивних порід та видів риб під контролем селекційно-генетичного центру племінного рибництва;

- забезпечити рибницькі підприємства у різних фізико-географічних зонах країни високопродуктивними районаними плідниками культивованих видів риб;

- поступово оновлювати генофонд існуючих стад плідників рослиноїдних та інших перспективних цінних видів риб шляхом завезення їх чистокровних ліній з інших країн;

- забезпечити рибницькі господарства гранульованими рибними комбікормами з вмістом протеїну понад 23 відсотки щороку в обсязі не менш як 200 тис. тонн;

- розширити полікультури вирощування риб для підвищення ефективності поглинання біологічного потенціалу водойм за рахунок нових промислово цінних видів риб (веслоніс, буфало, каналний сом, пелядь, осетрові, піленгас, чорний амур) та риб-біомеліораторів;

- проводити біотехнологічну оцінку (градації) ставкового фонду і на її основі адресно застосовувати ресурсозберігаючі технології

вирощування риби в полікультурі з доведенням частки рослиноїдних риб до 50-60 відсотків для ефективного використання природної кормової бази та обґрунтований перехід з дворічного на трирічний цикл виробництва товарної продукції залежно від типу водойм для збільшення розмірів та середньої штучної ваги товарної риби;

– застосовувати інтенсивні технології вирощування риби з використанням збалансованих повноцінних рибних комбикормів, а також кормів, вироблених безпосередньо в господарствах із зернових культур, вирощених на орендованих або наданих у користування землях сільськогосподарського призначення;

– оновлювати основні засоби, впроваджувати передові ресурсозберігаючі технології та обладнання, проводити реконструкцію і модернізацію діючих господарств і виробництв;

– забезпечити належну якість води в рибницьких ставках, запобігати забрудненню водойм стічними водами промислових підприємств, населених пунктів, полів і тваринницьких ферм;

– здійснювати комплекс профілактичних та лікувальних ветеринарно-санітарних заходів;

– збільшити період реалізації живої риби протягом року, вдосконалити фірмову торгівлю продукцією з риби та інших водних живих ресурсів для прискорення обігу коштів, розвитку оптової торгівлі. У сучасних економічних умовах основними задачами всієї рибної індустрії України є збереження сировинної бази та її ефективного використання.

Список використаної літератури

1. Указ президента України від 16.01.2011 р. № 484 «Про державне агентство рибного господарства України» від 16.04.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/484/2011>

2. Алимов С .І. Рибне господарство України: стан і перспективи / С. І. Алимов – К.: Вища освіта, 2003. – 336 с.
3. Гринжевський М. В. Оптимізація виробництва продукції аквакультури / Гринжевський М. В., Пекарський А. В. – К.: Поліграф Консалтинг, 2004. – 328 с.
4. Губанов Е. П. Размышления после съезда / Губанов Е. П., Рибне господарство. – 2008. – №2/3. – С . 22-24.
5. Макарова Е. П. Бизнес-консалтинг в области управления проектами: Учебн.пособ. – М.: РУДН, 2008. – 270 с.
6. Поліщук Н. В. Результативність діяльності суб'єктів господарювання: сутність, оцінка, основи регулювання: Моногр. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2005. – 252 с.
7. Програма розвитку рибництва в Миколаївській області на 2013-2017 роки.
8. Сиряк Н. Чем богатеет рыбный рынок / Н. Сиряк. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.ki.rada.crimea.ua/nomera/2008/007/chem>.
9. Старокадомський Д. Украина: рынок рыбопродукции/ Старокадомський Д., Пищепром Украины. – 2008. – №5. – С. 31-34.
10. Шубина Г. Прессингуем-пресервуем / Шубина Г. Продукты и ингредиенты. – 2008. – №6. – С. 78-84.

КОЛЕСНИКОВА К. С. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РЫБОХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА ЮЖНОГО РЕГИОНА

В статье рассматривается необходимость повышения конкурентоспособности предприятий рыбохозяйственного комплекса Украины.

Ключевые слова: рыбохозяйственный комплекс, конкурентоспособность предприятия, аквакультура, рыбная продукция.

**KOLESNIKOVA K. S. CURRENT TRENDS AND WAYS OF IMPROVING THE
COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES FISHERY COMPLEX SOUTHERN
REGION**

The paper discusses the need to improve the competitiveness of enterprises fishery sector of Ukraine.

Keywords: fishery complex, competitive enterprises, aquaculture, fish.